

Alfred Fouillée

DESCARTES

Çeviren

Dr. Atakan Altınörs

Galatasaray Üniversitesi Felsefe Bölümü

Genel Yayın Nu.: 29
Sertifika Nu.: 12131
ISBN: 978-605-4160-39-6
1. Basım, Ekim 2009

DESCARTES

© Copyright 2009, EFLATUN YAYINEVİ

Bu kitabın bütün hakları Eflatun Yayınevi'ne aittir. Yayınevinin izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Sayfa Tasarımı

Meryem Kocabay

Kapak Tasarımı

Meryem Kocabay

Baskı ve Cilt

Reproton Ltd. Şti.

EFLATUN YAYINEVİ
Gazi Mustafa Kemal Bulvarı
118/4 Maltepe/ANKARA
Tel: (0 312) 232 00 36-232 00 86
GSM: 0 541 232 00 96
www.eflatunyayinevi.com

SUNUŞ

“Modern felsefe” olarak adlandırılan dönem, felsefe tarihinde Descartes ile başlar. Kitapta yazarın da belirttiği gibi Descartes’ın felsefesini “modern” kılan, her şeyden önce, skolastik felsefeye Aristoteles’ten intikal etmiş “gayî/ereksel” nedenleri, tabiatın açıklanmasından dışlayarak modern bilime “mekanik” veya “mekanistik” nedensellik paradigmasını armağan etmiş olmasıdır. Pek uzun sayılmayacak elli dört yıllık ömrüne rağmen, düşünce tarihinde her fâniye nasip olmayacak bir iz bırakmış bu deha, bir yandan gözleme ve deneysel çalışmalara, diğer yandansa metafiziğe duyduğu ilgiyle, empirizm ile idealizm arasında hassas bir denge kurmuştur. Bu bakımdan Descartes, Yeniçağ felsefesinin gündemini belirlemiştir. Onun felsefesi, Malebranche, Arnauld, Locke, Leibniz, Berkeley gibi Yeniçağ filozoflarından bazılarının doğrudan ilham kaynağı, bazılarının ise eleştirel hareket noktası olmuştur. Her halükârda, güçlü felsefi sistemler arasında Descartes’ın düşüncelerine lâkayt kalamı yoktur.

Descartes felsefede yenilikçi bir zihin olmanın ötesinde, cebri geometriye uyarlayan önder bir matematikçi; bilhassa optikteki çalışmalarıyla bir fizikçi; hayvanlar üzerinde yaptığı teşrih/diseksiyon çalışmalarının ürünü olarak, kan dolaşımını açıklamış bir fizyologtur. Bu alanlardaki katkılarıyla, bilim tarihine büyük harflerle geçmiştir.

Fouillée’nin [okunuşu: fuiye] kitabıyla ilgili kısa bir açıklama yapmak gerekirse, Locke ve Leibniz hakkındaki çevirilerimin ardından, Yeniçağ felsefesinin önderi Descartes’ın düşüncelerini aslına uygun, söylemek istediklerini doğru anlayarak aktaran bir kitap aramaya koyuldum. Arayışım sırasında gözden geçirdiğim birçok kitap içinde, Descartes’ı enine boyuna ve derinlemesine anlamış Fransız felsefe tarihçisi Prof. Dr. Alfred Fouillée’nin 1893’te yayınlanmış bu incelemesinde karar kıldım. Yazar Descartes’ın fikirlerini, Platon, Aristoteles, Anselmus, Thomas Aquinas gibi

kadim filozofların yaklaşımlarıyla bağlantısını kurarak ve kendisinden sonra gelen filozoflar üzerindeki etkisine işaret ederek tarihî kontekstine oturtmak suretiyle açıklıyor. Descartes'ın düşüncelerindeki tartışmalı yanları ortaya koyarak eleştirmekten de geri durmuyor.

Son olarak, çevirimle ilgili birkaç hususa işaret etmek isterim: “muharrık”, “müdrike” gibi, bazı okurlarca “eski” bulunabilecek kelimeler -ki bunların “eskimiş” olmadığı kanısındayım kullandığım yerlerde, kendi tercihim dayatır görünmemek için taksim (/) işaretinden sonra güncel karşılığını “muharrık/hareket ettiren”, “müdrike/anlama yetisi” şeklinde ekledim. Descartes çevirilerinde sık sık göze çarpan (*passion* için) “tutku”, (*inné* için) “doğuştan”, (*esprit* için) “tin” gibi karşılıklar yerine, gerekçelerimi dipnotlarla açıklayarak “teessür”, “fitri”, “akıllı ruh” gibi daha uygun bulduğum karşılıklar kullandım. Gerekli görünen yerlerde, bazı terimlerin Fransızca orijinalini, [*intelligible*], [*méditer*], [*imaginative*] gibi, köşeli parantez içinde italik harflerle belirttim. Yazarın Descartes'tan ve diğer filozoflardan yaptığı tam cümle alıntıları için « » şeklindeki tırnak işaretini, tam cümleler olmayan alıntılar veya kavramları vurgulamak içinse “ ” şeklindeki tırnak işaretini kullandım. Metnin gereken yerlerinde kendi açıklamalarımı dipnot düştüm ve notlarımın sonuna (çev.) ibaresini koydum (çev. ibaresi olmayan dipnotlar ise bizzat yazara aittir). Kavram ve ad taramasını kolaylaştırmak için kitabın sonuna bir kavramlar ve adlar dizini ekledim.

Çevirimi, küçük bir çocukken, kışın okula giderken ayaklarım üşümesin diye botlarımı sobanın arkasında ısıtacak kadar üzerime titreyen anneme ve her gün gazete giren, kitaplarla dolu bir evde büyümemi sağlamış merhum babama, sözlerle ifadesi hep eksik kalacak minnettarlığımın ithaf ediyorum...

Atakan Altınörs
Ortaköy, 2009

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	III
I- HAYATI VE ESERLERİ	1
II- DESCARTES'A VE ÇAĞIMIZ BİLİMİNE GÖRE DÜNYA SİSTEMİ.....	15
1. Kartezyen Devrim	15
2. Evrensel Matematik ve Mekanik	30
3. Mekanik Fizik	41
4. Mekanik Fizyoloji	44
5. Descartes'ın Bilimsel Sisteminin Değeri	48
III- KARTEZYEN İDEALİZM.....	55
1. Bilgi Kritiği.....	55
2. Düşünce-Madde İlişkisi.....	67
3. İdealar Teorisi	76
4. Mükemmel Varlık İdeası.....	80
5. Maddenin Mevcudiyeti	86
IV- DESCARTES'TA PSİKOLOJİ VE AHLÂK.....	93
1. Psikoloji.....	93
2. Ahlâk	99
V- DESCARTES'IN ETKİSİ	115
KAVRAMLAR DİZİNİ.....	135
ADLAR DİZİNİ.....	138

-I-

HAYATI VE ESERLERİ

Kof bir kibri konumuzdan hariç tutarak söyleyecek olursak, dünyaya aşama kaydettirmiş ideaların müellifi [auteurs] âlimler ve filozoflar çıkarmış olan her halk, bununla iftihar eder. Hegel meşhur Fransız felsefe tarihçisi Victor Cousin'e, «sizin milletiniz de, dünyaya Descartes'ı hediye etmiş olmakla gururlanmayı fazlasıyla hak etmektedir» demiştir. Hegel, felsefe tarihi konulu incelemesinde, Descartes hakkında şunları yazar: «Kendine, dayanak olarak düşüncüyü alması itibarıyla, Descartes modern felsefenin hakikî kurucusudur. Bu zâtın, kendi çağı ve modern zamanlar üzerindeki etkisi hakkında söylenecek hiçbir şey, mübalâğa olmayacaktır. O bir kahramandır. Her şeyi, ta başlangıcından ele almıştır». Descartes'ın vatandaşları dışında kalan otoritelere atıf yapmayı sürdüreceğ olursak, İngiltere'nin önde gelen âlimlerinden biri olan Huxley'e göre iki tip büyük adam vardır: Bunların ilki, kendi çağlarının aynaları gibidir ki bunlar Voltaire'in deyimıyla “herkesin düşüncelerini en iyi şekilde ifade eder; çok daha yüce olan ikinci tip insanlarsa, iki veya üç asır sonra herkesin düşüncesi haline gelecek şeyler dile getirir”. Huxley, “işte Descartes ikinci tip insanlardandır; gerek bilimde gerekse felsefede, modern zamanlardaki en önemli ürünlere bak-

tığınızda, onlara temel teşkil eden ideanın yahut bizzat formun, Descartes'ın zihninin ürünü olduğunu görürsünüz” der. René Descartes 1596 senesinin mart ayının son gününde, Touraine ile Pitou yakınlarında küçük bir kent olan *la Haye*'da dünyaya geldi. Babası Brötonya yüksek mahkemesinde görevli bir hakim olan Joachim Descartes'tı. Kızlık soyadı Brochard olan annesi Jeanne, küçük René'yi doğurduktan bir yıl sonra 16 Mayıs 1597'de beşinci çocuğunu doğururken hayata veda etti. René'nin bu kardeşi ancak üç gün yaşadı. Descartes annesinin ciğerlerindeki müzmin hastalığı hakkında şunu söylemiştir: «Annemden bana, yirmi yaşına kadar geçmeyen ve beni gören her doktora fazla uzun yaşamayacağımı düşündüren kuru bir öksürük ve solgun bir ten miras kalmıştır». Babası, sağlık açısından çok talihsiz doğmuş oğlunun bir sütanne tarafından özenle bakılmasını sağlar. Sekiz yaşına gelinceye kadar öğrenimi için üstüne fazla gitmez ve onu kendi halinde oynadığı oyunlara koyverir. Fakat buna rağmen Descartes'ın, daha küçük bir çocukken, düşünceli, meraklı ve her şeyin nedenini soran bir karakteri olduğunu fark eden babası, ona “küçük filozof” lâkabı takar. Sekiz yaşına girdiğinde, taptaze ve canlı bir dimağa sahip René'yi, *la Flèche* kolejine kaydettirir. Descartes zayıf bünyesi nedeniyle, hayatı boyunca sürdüreceği bir alışkanlık olarak yatağına uzanarak ders çalışma ve bol bol düşünme alışkanlığını kolejde edinir. Kolejin son senesine kadar vasat ama düzenli tempo tutturan Descartes, son sınıfta bilimler ve felsefe alanındaki çalışmalarının temposunu arttırır; öyle ki, “artık derslerde bize öğretilenlerle yetinmeksizin elime geçen her kitabı büyük bir iştahla okuyordum” demiştir. Onun bu okuma temposu, sonraki yıllarda okuyacağı pek fazla kitap kalmamasına neden olmuştur. Şurası muhakkaktır ki Descartes ilerleyen yıllarda

daha az okuyacak ve kitaplığında sadece kendisini muhatap alan kitapları bulunduracaktır.

Aslen, Descartes'ın hoşuna giden başlıca konu “gerekçelerin apaçıklığı nedeniyle” matematiktir. Matematigi kolej yıllarında henüz neye yaradığını ve “mekanik sanatlarda olduğu kadar kâinatın kuruluşunda da kullanıldığını” bilmeksizin sevmiştir. Sonradan bütün bilimlere bağlayacağı geometrinin de Descartes'ın zihninde aritmetikten daha az iz bırakmış olduğu söylenemez.

Descartes kolejden on yedi yaşında mezun olur olmaz Paris'e gelir. Orada ilk zamanlarda eğlenceli bir hayat tarzını benimser ve tıpkı Pascal gibi iskambil oyunlarında bir süre sonra artık olanaklı bütün kombinasyonları kafasında tartacak kadar ustalaşır. Bu dönem pek uzun sürmez ve merak ettiği konuları araştırma tutkusuyla bir anda ortadan kaybolur. Orada edindiği oyun arkadaşları bile Descartes'ın nereye gittiğini bilmez. Descartes'ın biyografisini kaleme alan Baillet, o sıralarda Paris'in kenar mahallelerinden birinde saklandığını yazar. İşin aslı öyle değildir: Descartes hukuk tahsil etmek üzere Poitiers'e gitmiştir. Mezuniyetin sınavı kayıtları sonradan ortaya çıktığında, sınav komisyonunun düştüğü şu nota rastlanmıştır: *Nobilissimus dominus Renatius Cartesius, creatus fuit bacculaureus in utroque jure*⁽¹⁾.

Descartes takip eden yıl, gönüllü olarak Hollanda'da Prens Maurice de Nassau komutasındaki orduya katılır. Descartes'ı askerliğe yönelten savaşçılık içgüdüğü, “sonradan sönüp gidecek bir yürek kabarması”ndan ibarettir. İleri yaşlarında, profesyonel savaşçılık, Descartes'ın yaptığı “haysiyetli meslekler” sıralamasında, ancak alt sıralarda yer alacaktır: «Bugün artık

(1) Söz konusu cümle, Descartes'ın hukuk diploması almaya hak kazandığına dair kayıttır. (çev.)

insanların ekseriyetinin temel motivasyonu, bir kuş gibi hür olmaktır». O askerlik mesleğini sadece kendisini yetiştirmek, türlü türlü ülkelere güvenlik içinde seyahat edebilmek, farklı milletlerin törelerini gözleriyle görmek ve bütün dünyadaki âlimlerle tanışabilmek için bir fırsat olarak değerlendirmiştir.

Breda'da görevde oldukları sırada, Descartes duvara asılmış bir afişin önünde durmuş bir kalabalık görür. Kalabalıkta yanındakilerden birinden, afişte yazan şeyi Fransızca'ya veya Latince'ye tercüme etmesini rica eder. O kişi de biraz alaycı bir üslupla tercüme eder: bu, çözümünü bulana ödül vaat edilen bir geometri problemidir. Afişi tercüme eden kişi, genç subayla dalga geçmek amacıyla, problemin çözümünü ertesi gün getirip getiremeyeceğini sorar. O zât, Dordrecht kolejinin müdürü ve o sırada otuz yaşında olan ünlü matematikçi Isaac Beeckman'ın ta kendisidir. Descartes ertesi gün çözümü ona götürür. Descartes'in bilgisinden şaşkına dönen Beeckman, onunla dost olur. Descartes sonradan, *Abrégé de Musique*'i [Hulâsa-i Musiki], müziği çok seven Beeckman'a ithafen kaleme alacaktır.

Descartes orada geçirdiği iki yılın ardından Hollanda'dan Almanya'ya geçer ve Bavyera Dükalığı'nın birliklerine katılarak Otuz Yıl Savaşları'nın ilk çarpışmalarında muharebe eder. Descartes uzun yıllar boyunca "insanlık komedyasında bir aktör olmaktan ziyade bir seyirci olarak o ülkeden bu ülkeye dolanıp durmak dışında yapacak bir işim yoktu" diyecektir. Descartes nihayet 1619'un başında, şiddetli kışın bastırmasıyla Bavyera sınırındaki Neubourg'ta mahsur kalır. "Vakit geçirecek hiçbir sohbetin olmadığı", "insanın aklını çecek hiçbir tutkusunun uyanmadığı" bu zorunlu ikâmeti boyunca, bir kuzinenin ısıttığı küçük bir odada günlerce kapalı kalmış ve yalnız başına düşüncelere dalmıştır. Neubourg'ta konakladığı bu kış, hem Descartes'in hayatında, hem de bilim tarihinde bir dönüm nok-

tası olmuştur: cebri, geometriye tatbik etmeyi başarmıştır. O sıralarda muhayyilesi/imgeleme yetisi aşırı uyarılmış bir durumdadır ve sonsuz çeşitlilikte kombine edilebildiğini gördüğü şekiller ve hareketler dünyasında yaşamaktadır. İşte o dünya, realite dünyasına gizli bir bağ ile bağlı olan, mümkünlerin dünyasıdır. Peki ama bu bağı kuran nedir? Descartes'ın zihninde bunun cevabı açıklığa kavuşur: bir yandan geometrik hakikatleri, diğer yandansa aritmetiğin veya cebirin hakikatlerini zihninde canlandırır ve onları tek bir genel bilim altında birleştirir: “evrensel matematik”. Ardından da bir bütün olarak tabiatın sırrını evrensel matematikte keşfettiğine inanır. Descartes buraya kadar naklettiğimiz olayları *Discours de la Méthode*'ta [Yöntem üzerine konuşma] anlatır. Ölümünden sonra en yakın dostlarından Chanut tarafından mezartaşı kitabesine yazdırıldığı gibi: «O, kışın bir inzivada, kâinatın gizemlerini tabiatın kanunlarıyla kıyaslayarak her ikisinin sırlarını açabilecek tek bir anahtar olduğunu düşünmeye cesaret etti». Descartes, *Olympiques*'te şöyle söyler: «Cezbeyle dolu 10 Kasım 1619 gecesi hayranlık uyandırıcı bir bilimin temelleri atılmış oldu». Bu, cebirin, geometrinin ve mekaniğin tek bir bilime, düzenin ve orantının bilimine indirgenmesiyle bir arada, analiz ve sentez yöntemidir. Baillet'nin naklettiğine göre, Descartes o gece peş-peşe üç rüya görür ve bunları ilâhî bir işaret olarak yorumlar.

Descartes'ın felsefesi, matematik ile metafizik olmak üzere iki karakteristik döneme ayrılabilir. İlk dönemi yukarıdaki açıklamaya çalıştığımız gibi, seyahat ettiği, orduda subay olarak görev aldığı, bilimler konusunda kafa yorduğu, çeşitli ülkelerin insanlarını tanıma fırsatını bulduğu ve o ülkelerdeki âlimlerin keşifleriyle tanıştığı bir dönemdir. Descartes bir işaret olarak yorumladığı rüyalarıyla başlayan ikinci dönemindeyse, üyelerine “hakikî bilimi” öğretmeyi vaat eden gizli dernek